

TÜRKİYE – ÇİN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Zekeriya AKDAĞ

Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
zekeriya.akdag@inonu.edu.tr

Makale Gönderim Tarihi

3/09/2019

Makale Kabul Tarihi

26/11/2019

ÖZ

Kuruluşunun yetmişinci yılında Çin, dünya ekonomisi ve siyasetinde oldukça belirleyici bir konuma yükselmiş bulunuyor. Günümüzde Çin, hacim olarak dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahiptir. Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulmasına rağmen, Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkiler ancak 1971 yılında tesis edilebildi. Diplomatik ilişkiler tesis edilse de ikili ilişkiler, uzun bir süre, ideolojik, coğrafi vb. sebepler yüzünden istenilen seviyede gelişme göstermemiştir. Türkiye-Çin ilişkileri, yakın dönemde dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenen bir güçle olması gerekenden daha düşük bir seviyede seyretmektedir. Çin'in başta dünya ekonomisi olmak üzere küresel ölçekte artan etkisi, Türkiye'nin Çin'e yönelik siyasetini yeniden değerlendirmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye-Çin ilişkilerinin tarihsel gelişimini etkileyen faktörler analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çin, Türkiye-Çin İlişkileri, Dış Politika

Historical Development of Turkey – China Relations

ABSTRACT

In its seventieth year, China has reached a decisive position in the world economy and politics. Today, China has the world's second largest economy in volume. Although People's Republic of China was established in 1949, the diplomatic relations between Turkey and China were established only in 1971. Despite the fact that official diplomatic relations were established, bilateral relations have not progressed the desired level for a long time, because of ideological, geographical, and other reasons. Turkey-China relations are at a lower level than it should be with a powerful country as China that expected to be the world's largest economy in the near future. China's growing influence on a global scale, especially on the world economy, is making Turkey's reassessing its policy towards China inevitable. In this study, will be analyzed the factors that influence historical development of Turkey-China relations

Keywords: Turkey, China, Turkey-China Relations, Foreign Policy

GİRİŞ

Türkiye ve Çin birçok açıdan benzer tarihi süreçlerden geçmişlerdir. Her iki ülke de bir imparatorluk geçmişine sahiptir. Bu İmparatorluklar 18. ve 19. yükselen Batı meydan okuması ile karşılaştı. 19. yüzyıl ile birlikte her iki ülkenin de egemenliği Batılı ülkeler tarafından sınırlandırıldı. Buna rağmen iki ülke tam olarak sömürge haline getirilemedi. Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık savaşı vermek zorunda kalırken, Çin ise Japon sömürgeciliğine maruz kaldı. Çinli komünistler Japon sömürgeciliğinin yenilmesinde ve ülkenin birleştirilmesinde büyük bir rol oynayarak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan ettiler.

Çin, 19. yüzyıla kadar Doğu Asya sisteminde oldukça merkezi bir role sahipti. Hatta Çin merkezli hiyerarşik bir sistemin varlığından dahi bahsedilebilir. Çin aslında sadece bölge için değil dünya ölçeğinde de merkezi özellikteki bir ekonomiye sahipti (Frank, 2010: 150-151). Çin'in dünya ekonomisindeki merkezi konumu 19. yüzyılın başlarında Batı'nın yayılması ile sarsılmaya başladı. 1939 yılında başlayan Afyon Savaşları Çin'de ekonomik, askeri ve siyasi olarak büyük bir hezimete yol açtı. Her ne kadar tam olarak sömürgeleştirilememişse de 1949'a gelindiğinde Çin, yüzyıldan fazla bir süre boyunca egemenliğinin giderek azaldığı bir durumla karşı karşıya kaldı (Jacques, 2016: 109). Afyon Savaşlarından 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan dönem Çinliler tarafından "aşağılanma" ve "eşitsiz antlaşmalar" yüzyılı olarak adlandırılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 70. yılına geldiğimizde ise, Çin'in uluslararası sistemdeki konumunun hemen hemen 19. yüzyıl öncesine benzer bir düzeye yeniden çıktığı görülmektedir. Çin, 2010 yılında dünya ekonomisi ikinciliği konumunu Japonya'dan devralarak, Asya'da birinci dünyada ikinci büyük ekonomi konumuna yükselmiştir. Satın alma gücü paritesine göre GSYİH bakımından Çin, 2014 yılından itibaren dünyanın en büyük ekonomisidir. Nominal değerlere göre Çin hala dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumundadır. 2018 yılında ABD'nin GSYİH'si 20 trilyon dolar civarında iken Çin'in GSYİH'si 14 trilyon dolar civarındaydı (The World Bank, 2019). Çin, gün geçtikçe ABD ekonomisiyle arayı kapatmaktadır. Yakın dönemde Çin'in nominal değerler açısından da dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenmektedir. Çin günümüzde üretim ve ticaret açısından dünyanın en büyük hacmine sahip ekonomisidir.

Türkiye'nin Çin ile olan ilişkileri, dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenen bir güçle olması gereken ilişkilere göre oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Çin başta olmak üzere Doğu Asya bölgesi, dünya ekonomisinin en dinamik merkezlerinden biri konumuna gelmiş bulunuyor. Bölgenin stratejik öneminin giderek artması, Türkiye'nin bölgeye yönelik daha tutarlı ve sürdürülebilir politikalar geliştirmesini gerektirmektedir. Dünya ekonomisinin bu yükselen merkezinin yarattığı sinerjiden uzak kalması, Türkiye için telafisi imkansız zararlara yol açabilir. Çin başta olmak üzere Doğu Asya ekonomilerinin dünya ekonomisindeki hızlı yükselişleri, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını yeniden değerlendirmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Türkiye ölçeğinde bir ülkenin dış politikası bir veya iki ilkeye indirilmeyecek kadar çeşitlilik arz etmektedir. Her ne kadar tutarlı bir süreklilik olmasa da, Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının süreklilik arz eden temel direkleri; statükoculuk ve baticılık olmuştur. Kurulu düzenin başat aktörü Batı olduğundan statüko ve baticılık aynı madalyonun iki farklı yüzü gibidir (Oran, 2008: 46-49). Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez sayılabilecek ana yönelimi "yüzünü Batı dünyasına dönmek" olmuştur. Eğer Batı dünyası ile ilişkiler iyi ise başka bir partner aranmamıştır. Ancak Batı ülkeleriyle yaşanan krizler sırasında ve de geçici olarak farklı bazı dış politika tutumları görülmüştür (Sönmezoğlu, 2006: 761). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerin-

den beri Türkiye, dış politikası geleneksel olarak Batı'ya yönelimli bir ülke olmuştur. Türkiye, genel olarak Batı dünyası ile işbirliğini dış politikasında temel öncelik olarak gördüğünden, Çin başta olmak üzere Asya ülkelerine yönelik tutarlı ve sürdürülebilir bir politika geliştirmekten uzak kalmıştır. İki ülke arasındaki coğrafi uzaklık da ekonomik ve politik ilişkilerin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Özellikle 1980'li yıllara kadar ideolojik farklılıklar iki ülke ilişkilerinde önemli bir engel olmuştur. Ayrıca Çin ve Türkiye'nin dönemsel politik eğilimlerindeki ve stratejik tercihlerindeki farklılıklar da ikili ilişkilerin seyrini etkilemiştir. Bir yandan iki ülke dış politikasındaki genel eğilimler diğer yandan ise konjonktüre göre değişen politik ve stratejik yönelimler, iki ülke ilişkilerinin tarihsel gelişimini şekillendirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye-Çin ilişkilerinin tarihsel seyri analiz edilerek, ikili ilişkilerin potansiyelinin gerisinde kalmasının temel nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Farklı dönemlerde ikili ilişkilerin gelişmesini sağlayan ve engelleyen etkenler ele alınmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti kurulmadan önceki ilişkiler ve kurulduktan sonraki ilişkiler üzerinde durulmuştur. 1971 yılında diplomatik ilişkilerin kurulmasına rağmen ikili ilişkilerin, 1980'lere kadar neden gelişmediğine değinilmiştir. 1980'li yıllarda iki ülke ilişkilerinin altın çağını yaşamasına etki eden unsurlara vurgu yapılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ikili ilişkilerin, büyük bir gelişme potansiyeline sahip olmasına rağmen yeteri kadar gelişmemesinin nedenleri ele alınmıştır. 2010'lu yıllarda iki ülke birbirlerini stratejik müttefik olarak adlandırsa da ilişkilerin bu seviyede gelişmemesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada tarihsel ve betimsel yöntem kullanılmıştır.

1. TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde her iki imparatorluk arasında zaman zaman diplomatik temaslar kurulmuş olsa dahi resmi ilişkiler tesis edilememiştir. Çeşitli girişimlere rağmen, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı ve Çin imparatorlukları herhangi bir diplomatik antlaşmaya sahip değillerdi ve ilişkilerini başka ülkeler aracılığıyla yürütüyorlardı. Ancak resmi ilişkilerin olmaması ticari ilişkilerin olmadığı anlamına gelmemekteydi. 1908 yılından önce Türkiye'den Çin'e yılda yaklaşık olarak 30 ton afyon ihraç edildiği tahmin edilmektedir (Altan, 2013: 95).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Çinlilerle ilk teması 1927 yılında başladı. O dönemde başkent olan Nanjing'de Türkiye Cumhuriyeti elçiliği ise ancak 1929 yılında açılabilir. Hulusi Fuat Tugay, ilk maslahatgüzar olarak 1929'da Nanjing'de göreve başladı. 1931 yılında Türkiye'nin Çin elçiliği ekonomik zorluklar nedeniyle kapatılmasıyla Maslahatgüzar Hulusi Fuat Tugay, 2 Ağustos 1931 tarihinde Çin'den ayrıldı. 1934 yılında iki ülke arasında Dostluk Antlaşması imzalandı. 1931'de ekonomik zorluklar dolayısıyla kapatılan Çin büyükelçiliği 1939'da Emin Ali Sipahi'nin elçi olarak atanmasıyla yeniden açıldı. 1944 yılında karşılıklı olarak iki devlet, elçiliklerini büyükelçilik seviyesine çıkardı. Atatürk Devrinde ilk Türkiye-Çin ilişkisini maslahatgüzar olarak kurmuş bulunan Hulusi Fuat Tugay, ilk Türk Büyükelçisi olarak tayin oldu (Adıbelli, 2016: 144-148). Mustafa Kemal ve İsmet İnönü liderliğindeki 1920-1950 arasında dönemde Türkiye-Çin ilişkileri, ekonomik bakımdan minimal, siyasal bakımdan ise her iki taraf açısından da tali denilebilecek düzeydeydi (Güneş, 2012: 863). Özellikle Çin'deki iç karışıklıklar nedeniyle bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler süreklilik arz etmektense uzaktır.

1.1. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve İkili İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından milliyetçilerle yaşanan iç savaşı komünistlerin kazanmasıyla Komünist Parti Başkanı Mao Zedong, 21 Eylül 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Komünistler Tayvan, Hong Kong ve Macao dışındaki diğer Çin topraklarını birleştirmeyi başardılar. Böylece Afyon savaşları ile başlayan yaklaşık olarak bir yüzyıl süren

“aşağılanma” veya “eşitsiz anlaşmalar” dönemi olarak adlandırılan ve ülkenin egemenliğinin Rusya, Japonya ve Batılı ülkeler tarafında sınırlandırıldığı süreç sona erdi. Çin yeniden uluslararası ilişkilerin önemli bir aktörü olarak dünya sahnesine çıkabilmeyi başardı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan iç savaşı kazanan komünistler tarafından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Türkiye tarafından uzun bir süre tanınmadı. Türkiye Batı dünyasının yanında yer alarak, ankaradaki komünist rejim yerine, iç savaş sonrasında Tayvan’a sığınan milliyetçiler tarafından kurulan Çin Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerini sürdürdü.

Mao Zedung’un, ÇHC’nin ilanından iki ay sonra Aralık 1949 tarihinde Moskova ziyareti dış politika konusundaki ilk önemli icraatı olmuştu. Çin dışına yapılan bu ilk ziyaret komünist süper güç Sovyetler Birliği ile bir ittifak oluşturma amacı taşıyordu (Kissenger, 2015: 153). 14 Şubat 1950’de Moskova ve Beijing bir Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması imzalanmasıyla Mao emeline ulaşmayı başardı (Kissenger, 2015: 158). Mao Sovyet yardımlarını garantilemek için, ilk dönemlerde, ABD liderliğindeki Batı bloğu ile ilişki tesis etmekten imtina ediyordu. Kore Savaşı ise ABD ve ÇHC arasında uzun vadeli bir düşmanlık yarattı (Kissenger, 2015: 192). 1949’dan 1970’lere kadar Çin, büyük ölçüde dünyadan yalıtılmış bir konumdaydı. 1950’lerin sonunda sadece on sekiz ülke yeni rejimi diplomatik olarak kabul etmişti (Shambaugh, 2016: 63). 1960’lı yıllara doğru Sovyetler ile ilişkiler kötüleşmeye başlayınca ÇHC adete uluslararası toplumdan izole bir haldeydi. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ideolojik nedenlerle ve Batı baskısı altında ÇHC, Sovyetler Birliği liderliğindeki sosyalist blok ile yakın ilişkiler tesis etme arayışında oldu. Türkiye de bu dönemde Sovyetler Birliği’nden kaynaklanan tehdit algısı nedeniyle ABD önderliğindeki Batı Bloğuyla yakınlaştı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’nin ÇHC ile ilişkilerinde en önemli belirleyici etkenlerden birisi Kore Savaşı olmuştur. Kore Savaşı’na doğrudan katılan Türkiye, Çinli gönüllülerle Kore Savaşı’nda karşı karşıya gelmişti. Yirminci yüzyılda ilk ve son defa Çin ve Türkiye arasında düşmanca bir askeri temas meydana gelmişti. Kore Savaşı’yla birlikte “kızıl tehdit” Türkiye’de ulusal güvenliğe karşı bir numaralı tehdit haline geldi (Adıbelli, 2016: 177-179). Kore Savaşı Türkiye’nin Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik tehdit algılamasını büyük ölçüde şiddetlendirmişti. Bu kapsamda söz konusu savaşın, Türkiye’nin komünist Çin’e ve sosyalist ülkelere yönelik politikasını ve algısını şekillendirdiği söylenebilir.

Ortadoğu’da gelişen Sovyet nüfuzunu engellemek için 1955 yılında Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında Bağdat Paketi kuruldu. 1959 yılında Sosyalist bir darbe sonucu iktidarın değiştiği Irak’ın çekilmesiyle Bağdat Paketi CENTO’ya (Merkezi Anlaşma Teşkilatı) dönüştü. Ankara CENTO paktının yeni karargahıydı (Sönmezoğlu, 2006: 101-117). CENTO, 1954 yılında Güneydoğu Asya ülkelerini Çin komünizmine karşı korumak için kurulan SEATO’nun Ortadoğu’daki muadiliydi. ÇHC lideri Mao 1958’de NATO, SEATO, ve Bağdat Paketi’ni emperyalizmin üç ayrı gruplaşması olarak tanımladı (Adıbelli, 2016: 179). Bu durum her iki ülkenin bu dönemde birbirlerini düşman olarak algıladıklarının göstergesiydi. Soğuk Savaşın ortaya çıkardığı ideolojik kampaşma ve Kore Savaşı Türkiye-ÇHC ilişkilerini büyük oranda şekillendirmiştir. Her iki ülkenin ideolojik olarak farklı kamplarda yer almaları ve Kore Savaşı’nda karşı karşıya gelmeler ilişkileri bu dönemde olanaksız kılmıştı.

1960’lar ortalarından itibaren uluslararası sistemde meydana gelen değişimlere paralel olarak ve Kıbrıs sorunu dolayısıyla Batı Bloğuyla yaşanan sorunlar Türkiye’nin çok taraflı bir dış politika izlemesine zemin hazırladı. Batı Bloğuyla yaşanan sorunlar Türkiye’nin alternatif politikalara yönelmesine yol açıyordu. Bu dönemde, ÇHC resmen tanınması konusunda çalışmalar yürütüldüğü bilinmektedir.

1960 darbesinin ardından Çin basını, bu olayı Türkiye tarihinde gerçek bir devrimci ve halkçı dönemin başlangıcı olarak adlandırmış ve buna yönelik destek verilmesi gerektiğini dile getirmişti. 1965 yılında Çin Komünist Partisi önderlerinden Zhou Enlai, Çin ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesi için herhangi bir engel bulunmadığını dile getiriyordu. Her iki ülkenin de birer Asya ülkesi olduğunu ve Türkiye ile Çin arasında çok eski, derin, tarihsel ve kültürel bağların varlığını vurguluyordu. 30 Kasım 1966 yılında ise ÇHC'den Türkiye'ye resmi olmayan temaslar çerçevesinde bir ticaret heyeti gelmişti. İki ülke arasındaki ilişkiler 1971'e kadar düşük bir düzeyde devam etti (Karpuz, 2012: 285-286). Uzun süre başbakanlık yapan Zhou Enlai'nin açıklamaları, Çin yönetiminin de bu dönemde Türkiye ile resmi ilişkiler tesis edilmesi taraftarı olduğunu göstermektedir.

Çin'i tanıma girişimleri 1963-64 yıllarında Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi tarafından düşünülmüştü. İsmet İnönü başkanlığındaki koalisyon hükümetinin, bu konuda hazırlık içinde olduğu ve hatta ondan sonra gelen Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti de bu yolda ciddi hazırlıklara girdiği biliniyordu. Ancak 1965 yılında tek başına iktidara gelen Adalet Partisi, yeniden ABD paralelinde politikalar izleyerek ÇHC'nin tanınması girişimlerini rafa kaldırdı (Adıbelli, 2016: 205).

ÇHC ile resmi ilişkiler kurulmasa da 1960'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye ile ÇHC arasında ticari ilişkiler de kurulmaya başlamıştı. Önceki yıllarda iki ülke arasındaki ticaret büyük ölçüde Lübnan ve Suriye üzerinden kayıt dışı bir şekilde gerçekleştirilirken, 1969 yılı itibarıyla Türkiye ile ÇHC arasında karşılıklı ticaret heyeti ziyaretleri başlamıştı (Atlı, 2013: 154). 1971 yılında ÇHC tanınması tartışmaları sürerken Devlet Planlama Teşkilatı'nın Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri üzerine hazırladığı rapora göre, Türkiye Çin'e 1961'den 1971 yılına kadar, 4.9 milyon dolar tutarında mal ihraç etmiş, buna karşılık Çin'den 740 bin dolar tutarında mal almıştı. Türkiye'nin 10 yılda kazancı 4,2 milyon dolar olmuştur (Adıbelli, 2016: 208).

1.2. ÇHC'nin Birleşmiş Milletler'e Üye Olması ve İki Ülke Arasında Diplomatik İlişkilerin Tesisi

Türkiye Cumhuriyeti ve ÇHC arasındaki resmi ilişkiler, ÇHC'nin Birleşmiş Milletler ve uluslararası toplumda tanınmasıyla paralel olarak 1971 yılında kuruldu. İki ülke arasında resmi ilişkiler tesis edilmesine rağmen, Soğuk Savaş'tan kaynaklanan ideolojik kısıtlamalar, coğrafi olarak iki ülkenin birbirlerine uzak olması vb. sebepler yüzünden ikili ilişkiler pek bir gelişme göstermemiştir.

ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'ın öncülük ettiği açılımlar ve yapılan gizli görüşmeler ABD ve Çin arasındaki ilişkilerin yumuşamasına yol açmıştı. ABD Başkanı Nixon, 21 Şubat 1972'de Beijing'e gelerek Çin resmi ziyaretine başladı (Kissenger, 2015: 320). Nixon'un Çin ziyareti, uluslararası politikada çığır açan değişikliklere neden olan ender resmi ziyaretlerden biri olmuştur. Bu ziyaret Çin'in küresel diplomasi oyununa yeniden dahil olmasının simgesiydi. Nixon'un ziyaretini diğer Batılı ülke liderlerinin ve Japonya'nın benzer ziyaretleri izledi (Kissenger, 2015: 340).

1970'lere doğru sıkı iki kutuplu sistemin yerini "yumuşama" dönemine bırakması ve eski sömürge ülkelerin büyük bir kısmının bağımsızlığını ilan etmesiyle farklı bir uluslararası konjonktür oluşmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Bağlantısızlar olarak adlandırılan ve kendilerini herhangi bir bloğa bağlı hissetmeyen ülkelerin ağırlığı belirgin hale gelmiştir. ÇHC komünist bir ülke olduğu halde Sovyetlerin öncülük ettiği Varşova Paktı'na hiçbir zaman üye olmamıştı. Aynı zamanda başından itibaren Bağlantısızlar hareketi ile iyi iliş-

kiler tesis etme gayretindeydi. Çin, Bağılantısız ülkeler ile ilişkilerinin meyvelerini 1970'lere doğru almaya başladı.

ÇHC, 1949 yılında kuruluşundan beri Birleşmiş Milletler sisteminin dışında bırakılmıştı. Çin'in BM'deki koltuğunu, 1949 öncesinde anakaradaki milliyetçi hükümetin varisi olan Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti yönetimi temsil etmekteydi. ÇHC'nin bu husustaki düzenli itirazları 1970'lerde ÇHC lehine bir uluslararası ortamın şekillenmesine kadar herhangi bir sonuç doğurmamıştı. 25 Ekim 1971 tarihinde, ABD ve Japonya'nın da desteğiyle BM Genel Kurulu ÇHC'nin Birleşmiş Milletler üyeliğine alınması ve Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'nin dışarıda bırakılması için oylamaya gitti. ÇHC'den Birleşmiş Milletler'in New York'taki merkezine ilk heyet 11 Kasım 1971 tarihinde ulaştı (Dillon, 2016: 372-374). Uluslararası konjonktürün değişmesiyle birlikte Türkiye'de ÇHC'ni resmi olarak tanıdı. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin tesis edilmesiyle Türkiye, ÇHC'ni Çin'in tek hukuki hükümeti olduğunu kabul ediyordu. Böylece Tayvan'daki Milliyetçi Çin Hükümeti ile resmi ilişkiler sona erdirildi.

ÇHC'nin tanınması süreci Türkiye açısından kritik bir döneme denk gelmiştir. ÇHC'yi tanıma süreci 12 Mart 1971 muhtırasından önce, Adalet Partisi'nin (AP) iktidarda olduğu dönemde başlamış ve konu bu dönemde parlamentoda uluslararası konjonktür ve Türkiye'nin dış politika hedefleri kapsamında ele alınmıştı. Ancak ilişkilerin kurulmasından sonra muhalefet bunu bir iç politika malzemesi haline getirerek, ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurulmuş olmasını sert bir şekilde eleştirmeye başladı. ÇHC'nin tanınması konusu, ilk dönemlerde parlamentonun tamamının üzerinde uzlaştığı rasyonel bir dış politika amaciyken, 12 Mart muhtırasından sonra bir iç politika meselesi haline geldi (Atlı, 2013: 147). 12 Mart Muhtırası sonrasında muhalefet, ÇHC rejiminin niteliğini ön plana çıkartmış ve komünizmin Türkiye için ulusal bir tehdit olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda Tayvan'daki yönetimle resmi ilişkilerin kesilmemesi gerektiğini dile getirmiştir.

Türkiye; Fransa, İngiltere, İtalya, Kanada, Hollanda, Norveç ve Danimarka'dan sonra ÇHC'yi tanıyan sekizinci NATO üyesi ülke olmuştur (Karaca, 2008: 193). Bu da Türkiye'nin ÇHC'nin tanınması konusunda, bu ülkenin BM'e kabul edilmesi sürecine ve NATO ülkeleri içindeki genel eğilime ve dolayısıyla uluslararası toplumdaki genel trende paralel olarak hareket ettiğinin göstergesidir. Resmi ilişkiler kurulmasına rağmen ilişkiler istenilen düzeyin çok gerisinde kalmıştır. Soğuk Savaş sürecinde farklı iki kutupta yer alan bu iki ülkenin ilişkileri 1971 yılı sonrasında da sınırlı düzeyde kalmaya devam etmiştir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı olumsuz imaj ve yoğun insan hakları ihlalleri dolayısıyla Batı dünyası tarafından yalnız bırakılan Türkiye, alternatif politika arayışlarına yönelmiştir. Yine bu dönemde "ithal ikameci" politikalar yerine "ihracata dayalı" büyüme politikaları uygulamaya başlayan Türkiye, yeni pazarlara ihtiyaç duymaktaydı. Hemen hemen aynı dönemde dışarıya açılım politikası uygulamaya başlayan ÇHC'de benzer bir değişim ve dönüşüm yaşamaktaydı. 1980'lerin iki ülke ilişkilerinin adeta altın dönemini yaşamasının nedenlerinden biri de, her iki ülkenin de liberal dünya ekonomisi ile bir entegrasyon süreci başlatmış olmasıydı. Ayrıca 1979 yılında Çin-Vietnam Savaşı dolayısıyla, Çin - Sovyetler Birliği rekabeti doruk noktasına çıkmıştır. Bu dönemde Çin'in Sovyetler Birliği'ni çevreleyen ülkelerle iyi ilişkiler kurma çabası, Türkiye - Çin ilişkilerinin bu dönemde gelişmesine önemli bir zemin hazırlamıştır.

Türkiye ve Çin'in 1981'de ticaret üzerine protokol imzalaması, Aralık 1981'de ekonomi, sanayi ve teknoloji alanında işbirliği anlaşmasının imzalanması ve Aralık 1982'de Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Çin'i ziyaret etmesiyle ilişkiler normale dönmeye başladı. Cumhurbaşkanı

nı Evren ilk dış ziyaretini Çin'e yaparak, Çin'i ziyaret eden ilk Türkiye Cumhurbaşkanı oldu (Adıbelli, 2016: 218). Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in tarihi Çin ziyaretinin hemen ardından Ekim 1983 tarihinde ise Çin Dışişleri Bakanı Wu Chuochiang Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyaretin ardından yaptığı basın toplantısında Çin ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tehdidi altında olduğuna değiniyordu. Bundan dolayı her iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve Sovyet hegemonyasına karşı uyanık olunmasına vurgu yapıyordu (Adıbelli, 2016: 227). Uzun süre karşı ideolojik kamplarda yer alan, birbirlerini düşman olarak gören ve Kore Savaşı'nda karşı karşıya gelen her iki ülke, 1980'lerde ortak düşman olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı işbirliğinin güçlendirilmesi noktasına gelmişti.

Çin Dışişleri Bakanının Türkiye ziyaretinin hemen ardından Çin Devlet Başbakanı Li Xiannian, Devlet başkanlığı görevine geldikten sonra ilk dış ziyaretlerinden birisini Türkiye'ye gerçekleştirdi (Uçarol, 2015: 1435). 13-18 Mart 1984 tarihleri arasında Ankara'ya gelen Çin devlet başkanı, Türkiye'yi ziyaret eden ilk Çin Devlet başkanıydı (Adıbelli, 2016: 227).

30 Haziran 1985 tarihinde ise Başbakan Turgut Özal, Çin Başbakanı Zao Ziyang'ın davetlisi olarak Çin'i ziyaret etti. Özal'ın Asya-Pasifik bölgesiyle ekonomik ilişkileri çeşitlendirme ve yükselen yeni bir iktisadi merkezle iyi ilişkilere sahip olma yaklaşımı, Türkiye-Çin ilişkilerinin önemli ölçüde canlanmasına yol açmıştır (Güneş, 2012: 866). Gerek Cumhurbaşkanı Evren'in, gerekse de Başbakan Özal'ın şahsi gayretleriyle Türkiye'nin Uzakdoğu'da bilinirliği ve etkinliği 1980'lerde zirveye ulaştı. Bu dönem adeta iki ülke ilişkilerinin altın çağını oluşturmuştur (Adıbelli, 2016: 227).

Ekim 1985 tarihinde TBMM Başkanı Necmettin Karaduman Çin'i ziyaret etti. Temmuz 1986'da ise Çin Başbakanı Zhao Ziyang, Türkiye'ye geldi. Mart 1989 Türkiye-ÇHC Konsolosluk Anlaşması imzalandı (Tezkan, 2002: 12). Her iki ülke arasında kültürel alanlarda da işbirliği sürmüştür. Mart 1988'de Çin Kültür Bakanı Wang Meng, Türkiye'yi ziyaret etmiş, Haziran 1988'de de Turizm ve Kültür Bakanı Tınaz Titiz Çin'i ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin bir sonucu olarak, Ankara-Beijing, İstanbul-Şanghay, İzmir-Tianjin, Konya-Şian, Trabzon-Ricao, Bursa-Anşan, Mersin-Nanjing, İzmit-Zhejiang ve Yalova-Panjin şehirleri kardeş şehir ilan edildi (Adıbelli, 2016: 228). Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin sıklığı, bu dönemde her iki ülkenin birbirlerine verdiği önemi ve ilişkilerin geldiği düzeyi göstermektedir.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İkili İlişkiler

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü ile Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının sona ermesi, uluslararası sistemin stratejik görünümünde köklü değişikliklere yol açmıştır (Aktükün, 2004: 254). Soğuk Savaş'ın ülkelerin dış politika seçeneklerini kısıtlayan ideolojik sınırlamaları ortadan kalkmıştır. Blokların ortadan kalması, küreselleşmenin ve bölgeselleşmenin paralel olarak artması tüm ülkelerin dış politikalarında ciddi değişimlere yol açmıştır. Alışlagelmiş statükoya yönelik büyük bir meydan okuma meydana gelmiş ve ülkelerin dış politikaları büyük bir çeşitlilik arz etmeye başlamıştır. Birçok ülke için büyük fırsatlar ve riskler ortaya çıkmıştır. Uluslararası politikada yaşanmakta olan rekabet daha da yoğunlaşmıştır.

1990'ların başında Çin, politik olarak son derece sallantılı bir görünüm sergilemekteydi. Çin, Tiananmen Meydanı'nda 1989 baharında başlayan ayaklanmaların kanlı bir şekilde bastırılmasını takip eden iki yıl boyunca ABD ve Batılı ülkelerin ekonomik yaptırımlarına maruz kalmıştır (Kroeber, 2017: 22). Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye ve Çin'in Batı dünyası için stratejik önemini ortadan kaldırmıştır.

Soğuk Savaş döneminin ideolojik ayrıştırması ortadan kalkmasına rağmen Türkiye ve Çin arasındaki ilişkiler istenilen düzeye bir türlü erişememiştir. Her iki ülke arasındaki ilişkilerin, Soğuk Savaşın ideolojik sınırlamalarının ortadan kalkmasıyla daha da gelişmesi beklenirken, tam tersine her iki ülke arasındaki rekabet ve tehdit algılamaları şiddetlenmiştir. Soğuk Savaş'ın ideolojik katılıkları buharlaşırken, Türkiye'nin etnik ve dini duyguların şekil verdiği bir dış politikaya yönelmesi, 1990'lı yılların Türkiye-Çin ilişkilerinde kayıp yıllar olarak görülmesine yol açmıştır. Türkiye, 1989 yılında meydana gelen Tiananmen olayları yüzünden Batı dünyası tarafından eleştirilen ve yalnız bırakılan Çin ile ilişkilerini daha da geliştirme fırsatını iyi değerlendirememiştir. Türkiye, Batı'nın Çin'i dışlamasıyla ortaya çıkan boşluğu kendi lehine dolduramamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki ülke ilişkilerinde uzun bir aradan sonra Uygur meselesinin yeniden belirleyici bir faktör olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve Türkiye'nin Orta Asya bölgesine yoğun ilgi göstermesi Çin hükümetini alarma geçirmiştir (Güneş, 2012: 867). İki ülke ilişkilerinde işbirliğinin yerini giderek nüfuz savaşı almıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası etki sahasını genişletme çabaları ve bunu "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası" şeklinde tasvir etmesi, Çin'le Türkiye'nin çıkarlarının Avrasya coğrafyasında kesişmesine neden olmuştur (Adıbelli, 2016: 14).

ABD, Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerin Batı modelini benimselelerinde Türkiye'yi önemli bir örnek model olarak görmekteydi. Bundan dolayı Türkiye'nin Orta Asya bölgesindeki faaliyetlerini büyük ölçüde desteklemekteydi. Bu dönemde Türkiye'nin Orta Asya'da giderek artan etkisi Çin'i rahatsız etmiş ve 1980'ler boyunca altın çağını yaşayan Türkiye-Çin ilişkileri, işbirliğinden rekabete dönüşmüştür. 1992 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Uygur lider İsa Yusuf Alptekin'i kabulü sırasında yaptığı konuşmada, Sovyetler yönetimindeki Türki cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan ettiğini ve sıranın Doğu Türkistan'a geldiğini söylemesi, devletin en üst düzeyinden Doğu Türkistan'a verilen destek olarak kayda geçmiştir (Adıbelli, 2016: 237-40). Türkiye'nin resmi olarak yapmış olduğu eylemler ve kullandığı söylemler, Çin'in korku ve endişelerini arttırmıştır. Çin'in bir numaralı ulusal güvenlik tehdidi olarak gördüğü toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşı yapılacak girişimler kapsamındaki bu söylemler, iki ülke arasındaki rekabet ve çekişmenin göstergesiydi. Orta Asya devletlerinin bağımsızlığının Çin'deki etnik ve dini grupların bu yöndeki girişimlerini tetiklemesi ihtimali, Çin'i endişelendiren temel sorunların başında gelmekteydi. Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve ABD gibi aktörlerin, Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulmaya çalışması da, Çin için büyük endişe kaynağıydı. Ayrıca bölgenin petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olması önemli bir rekabet alanı olmasına yol açmıştır.

1990'ların başında Türkiye ve Çin arasında yaşanan rekabete rağmen, dönemin ortalarına doğru ikili ilişkilerin normal seyrine dönmesi için bazı çabalar gösterilmeye başlanmıştır. İki ülke arasında Eylül 1992 Hukuki, Ticari ve Cezaî Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması imzalandı (Tezkan, 2002: 12). 22 Mayıs 1995 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, resmi ziyaret için Beijing'e gitti (Uçarol, 2015: 1436). Bu cumhurbaşkanı düzeyinde Çin'e yapılan ikinci en yüksek ziyaret olmuştur. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Çin ziyareti, ikili ilişkilerin yeniden rayına oturması ve geliştirilmesi gösterilen en önemli çabalardan biri olmuştur.

1990'ların ortalarından itibaren Çin diplomasisi oldukça gelişme göstermiş ve küreselleşmiştir. Çin bu dönemde Rusya ve ABD ile aynı anda istikrarlı ilişkiler kurmayı başaramıştır (Shambaugh, 2016: 67). 1990'larda Türkiye-Çin ilişkilerinde dönüm noktası 1997 yılı olmuş-

tur. Türkiye'nin AB'den umduğunu bulamaması üzerine alternatif politika arayışları yeniden başlamıştı. 1997'deki Lüksemburg Zirvesinde AB'nin Türkiye'ye yönelik olumsuz tavrı, Türkiye'nin alternatif güç merkezlerine ve politikalara yönelmesine yol açmıştı. AB hayali yarım kalan Türkiye, yeni bir Asya açılımı başlatarak kısa süreli de olsa Türkiye-Çin ilişkilerinde stratejik bir dönüşüm meydana getirdi.

15 Şubat 1998'de, 14 yıl aradan sonra bir Türkiye Dışişleri Bakanı (İsmail Cem) Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmi olarak ziyaret etmek üzere Beijing'e gitti ve ziyaret beş gün sürdü. Ziyaret sırasında Türkiye ile Çin arasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırıldı (Uçarol, 2015: 1437). İsmail Cem'in oldukça kapsamlı olan ziyareti ikili ilişkilerin yeniden gelişmesinde önemli bir etkendi. Aynı zamanda Türkiye'nin Asya açılımında Çin'in öneminin göstergesiydi.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ardından Haziran 1998 tarihinde, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, Çin'i ziyaret etti. Ziyaret sırasında Ecevit, Türkiye için dünyanın sadece Avrupa'dan ibaret olmadığını ve Türkiye'nin Asya'daki kendi köklerini yeniden keşfetme sürecine girdiğini belirtti. 1998 yılında iki ülke arasında ciddi sorun yaratan Xinjiang Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygurlar ile ilgili dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz imzalı gizli bir genelge yayınlandı. Genelgede, bu bölgenin Çin'in toprak bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilerek, Doğu Türkistan adına Türkiye'de faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin toplantılarına herhangi bir bakan veya devlet görevlisinin kesinlikle katılmaması isteniyordu. İki ülke arasında hassas noktayı oluşturan Xinjiang Özerk Bölgesi'nden gelenlerin Türkiye'de kurduğu Doğu Türkistan Vakfı ve Doğu Türkistan Göçmen Derneklerinin bazı faaliyetlerinin Çin Hükümeti nezdinde ciddi rahatsızlık yarattığı belirtiliyordu (Adıbelli, 2016: 244). Başbakanlığın gizli genelgesiyle Uygur gruplarının toplantılarına resmi katılımların yasaklanması ve ardından 2000 yılında, İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın Çin ziyareti sırasında Sınır Aşan Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması imzalaması, Çin liderlerini önemli ölçüde rahatlatmıştı (Adıbelli, 2016: 247). Türkiye'nin realist bir yaklaşım benimsemesi üzerine iki ülke arasında zaman zaman sorunlara yol açan Uygur meselesi büyük ölçüde Çin'in arzuladığı şekilde sonuçlanmıştı. 1990'ların başında iki ülke arasında büyük sorunlara yol açan bu mesele, artık bir süre ikili ilişkiler için engel olmaktan çıkacaktı.

Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Nisan 2000'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından bir dönüm noktasıydı. Ankara'da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından resmi törenle karşılanan Jiang'a Türkiye'nin en büyük madalyası olan Devlet Liyakat Nişanı verildi. 14 yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret eden ilk Çin Devlet Başkanı olan Jiang'ın çok sıcak karşılanması, iki ülke ilişkilerindeki dönüşümün göstergesiydi (Adıbelli, 2016: 252). Çin Devlet Başkanı'nın ardından 15-18 Nisan 2002 tarihleri arasında Çin Başbakanı Zhu Rongji Türkiye'yi ziyareti sırasında ekonomik nitelikli dört anlaşma imzalandı. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli de 27 Mayıs-1 Haziran 2002 tarihleri arasında Çin'i ziyaret etti. Bahçeli Urumçi ve Kaşgar'a da geçerek, o döneme kadar Xinjiang Özerk Bölgesi'ni ziyaret eden en üst düzey devlet yetkilisi olmuştu (Çolakoğlu, 2013: 251). Türkiye'de Çin'e karşı sert milliyetçi çizginin en önemli temsilcilerinden olan Milliyetçi Hareket Partisinin Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 2002 yılında Beijing'i ziyaret etmesi ve bu ziyaret kapsamında Uygurların yoğun olarak yaşadığı Xinjiang Özerk Bölgesi'ne gitmesi, Çin-Türkiye ilişkilerinde yeni aşamaya geçildiğinin göstergesiydi. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin yeniden artmaya başlaması, Çin Devlet Başkanının en üst düzeyde karşılanması ve Türkiye'nin en büyük madalyasının verilmesi, Türkiye'nin Çin'e verdiği önemin ve ilişkilerin geldiği düzeyin önemli bir göstergesiydi.

2000’li yıllar, Türkiye-Çin ilişkilerinin yeniden gerilediği yıllar olmuştur. Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak Çin ile olan ilişkilerinde yavaşlama meydana gelmiştir. Adaylık statüsü ve müzakere tarihinin verilmesiyle Türkiye’nin AB ile ilişkileri yeni bir safhaya geçmiştir. Bu da Türkiye’nin 1990’lı yılların sonlarına doğru başlattığı Asya’ya açılım politikasının geri plana itilmesini getirmiştir.

Ocak 2003’te Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) genel Başkanı sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan ABD ziyaretinin ardından üst düzey bir kabul gördüğü Çin’i ziyaret etti. 14 Ocak 2003 tarihinde başlayan Çin gezisi sırasında Erdoğan, Çin Başbakanı Zhu Rongji ile görüşerek, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılmasını ve Kars-Tiflis demiryolunun bitirilmesi için çalışmaların hızlandırılmasını dile getirdi (Adıbelli 2016: 270). Bu ziyaret, Türkiye’deki yeni hükümetin de Çin ile ilişkileri geliştirme isteğinde olduğunun bir göstergesiydi.

2001 yılında Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) üye olması, Türkiye’nin en önemli ihracat kalemi olan tekstil sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu yüzden Türkiye, 2005’te DTÖ’ye sunduğu teklifte tekstil kotalarının kaldırılmasından sonra Çin’in tekstil ihracatının önemli ölçüde artacağını belirterek birçok kalkınmakta olan ülkenin geleneksel ihrac piyasasını kaybedeceği uyarısında bulunmuştur. Çin ise Türkiye’nin bu teklifini tek taraflı ve kabul edilemez olduğunu açıklamıştır (Çolakoğlu, 2013: 257). Çin’in DTÖ’ye üye olması, özellikle yoğun rekabetin yaşandığı tekstil sektöründe iddialı olan Türkiye ve Çin’in arasını açmıştır. Türkiye ve Çin arasında son dönemde iktisadi alanda gün yüzüne çıkan sorunlar ile Türkiye’nin Kıbrıs meselesinde Tayvan modelini öne sürmesi, 1990’ların ikinci yarısından itibaren hızla gelişen ikili siyasi ilişkileri etkilemiş ve iki ülke arasında adeta adı konmamış bir soğuk savaşın yaşanmasına yol açmıştır.

Kıbrıs meselesinin çözülmesi için hazırlanan Annan Planı’nın 24 Nisan 2004’te yapılan referandumda Rumların hayır demesiyle, adada Annan Planı temelinde bir çözüme ulaşılamadı. Ardından 1 Mayıs 2004 tarihinde Kıbrıs Rum Yönetimi tüm adayı temsilen AB üyesi oldu (Balcı, 2017: 298). Bunun üzerine Türkiye, Tayvan modeli olarak adlandırdığı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) özellikle ekonomik açıdan tanınması için bir takım girişimlerde bulundu. ABD’nin Tayvan’la olan gayri resmi ekonomik ilişkilerinden esinlenerek öne sürülen bu model, Türkiye ve Çin arasında yeni sorunlara yol açmıştır (Adıbelli, 2016: 272). Başından beri Tayvan’ı ülkesinin bir parçası olarak gören Çin, Türkiye’nin bu ilişki modelini çözüm olarak öne sürmesini iyi karşılamamıştır. Türkiye, bu çözüm önerisine küresel ve bölgesel aktörlerden beklediği desteği bulamamıştır.

Şubat 2005’te Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Çin’e resmi bir ziyaret düzenledi. Gül’ün Çin ziyaretinde ağırlıklı olarak ekonomik konular gündeme alınmış ve özellikle Çinli şirketlerin Ankara-İstanbul hızlı tren projesi ile Güneydoğu Anadolu Projesi’nde yatırımlar yapması değerlendirilmiştir (Çolakoğlu, 2013: 251). Bu dönemde Çin’in, Türkiye’ye bakışı, Türkiye’nin tekstilde kota getirilmesin öncülük etmesi ve KKTC’nin tanınmasına yönelik Tayvan modelinin temel alınması gibi konular nedeniyle değiştiğinden beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır (Adıbelli, 2016: 272). KKTC’ye yönelik tecridin kaldırılması arayışında olan Türkiye, beklediği desteği Çin’den de görememiştir.

2002-2010 yılları arasında Türkiye’ye Çin tarafından herhangi bir üst düzey ziyarette bulunulmaması iki ülke arasında üstü kapalı bir siyasi kriz olduğunun göstergesi olmuştur. Özellikle dönemin Çin devlet başkanı Hu Jintao’nun neredeyse Türkiye’nin çevresindeki bütün komşuları ziyaret etmesine ve 2003 yılında bizzat Erdoğan tarafından Türkiye’ye davet edilmesine rağmen, Türkiye’yi ziyaret etmekten imtina etmiştir. Hu Jintao’nun devlet başkanı yardımcılığı

görevi sırasında 2001’de Güney Kıbrıs Rum kesimini ziyaret etmesi ve bu ziyaretinde Kıbrıs’ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünü desteklediklerini söylemesi, Türkiye ile ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır (Adıbelli, 2016: 351-52). Türkiye’ye her hangi bir üst düzey ziyaret gerçekleşmezken, Türkiye’nin sorunlar yaşadığı komşularının Çin tarafından defalarca ziyaret edilmesi karşılıklı endişeleri derinleştirmiştir.

2000’li yıllarında başından itibaren Çin’in Türkiye’ye yakın bölgelerde lojistik üsler kurma arayışı dikkat çekmektedir. Çin’in en büyük dış ticaret firmalarından Cosco şirketi 2010’da imzaladığı bir anlaşmayla Yunanistan’ın en büyük limanlarından olan Atina yakınlarındaki Pire limanını 35 yıllığına kiralamıştır. Çin firması, Pire limanını modernize edip bir lojistik üs olarak kullanmayı planlamaktadır (Çolakoğlu, 2013: 257). Pire Limanına depolama yapma imkanına kavuşacak olan Çinli firmalar ani talep değişimlerine cevap verebilecek esnek mal sevkiyatı yapabileceklerdir. Çin’in bu hamlesi, Türkiye’nin Avrupa pazarına yakın olmasından kaynaklanan lojistik avantajlarını ve Türkiye menşeli malların rekabet etme imkanını oldukça zorlaştırmaktadır.

Pire limanı özelleştirmesinin Türkiye açısından doğurabileceği diğer önemli risk ise Türkiye’nin ulaşım koridoru olma iddiasıyla ilgilidir (Çolakoğlu, 2013: 258). Asya, Avrupa ve Afrika kıtasının kesişim noktasında bulunan Türkiye, önemli bir jeopolitik üstünlüğe sahiptir. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yönlü mal ve hizmet geçişleri ile enerji nakil hatlarının geçiş noktasında buluna Türkiye, ekonomik ve politik avantajlar elde etmektedir. Türkiye’ye alternatif rotaların bulunması, Türkiye’nin avantajlarını tamamen ortadan kaldırmaya bile azaltacaktır.

1.4. İkili İlişkilerde “Stratejik Ortaklık” Dönemi

2000’li yılların sonlarına doğru ikili ilişkilerde stratejik bir dönüşüm yaşanmıştır. 2007 yılından itibaren AB ile ilişkilerin istenilen düzeyde ilerlememesi, Türkiye’nin yeniden alternatif arayışlara yönelmesini tetiklemiştir. 2008 yılında, ABD merkezli başlayan finansal kriz, Türkiye’nin büyük ekonomik ortakları olan Batılı ülkeleri etkilemiştir. Türkiye, ekonomik kriz dolaşısıyla duraklamaya başlayan Batı pazarları yerine yeni pazar arayışında olmuştur. Aynı şekilde Çin’de en büyük ihracat pazarlarından olan Avrupa ve ABD yerine gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Dolayısıyla her iki ülke de aynı dönemde krizden büyük oranda etkilenen Batılı pazarlar yerine alternatif pazar arayışında olmuştur.

2000’li yıllara kadar uluslararası politikada pasif bir konumda bulunmayı tercih eden Çin, 2000’li yıllarda kendine daha fazla güvenmeye başladığı bir döneme geçmiştir. Özellikle 2008 finans krizinden sonra daha aktif bir dış politikaya yönelmiştir (Shambaugh, 2016: 143-144). 2000’li yılların ortalarından itibaren Çin’in uluslararası alanda görünürlüğünün artmasına paralel olarak Çin’e yönelik tehdit algılamaları da artmıştır. ABD, bu dönemde, Çin’in yakın komşularıyla ilişkilerini geliştirerek bir anlamda Çin’i çevrelemeyi ve dengelemeye çalışmıştır. ABD başkanı Barack Obama döneminde başlayan Trans Pasifik Ortaklığı’nın temel hedeflerinden bir Çin’in dengelenmesiydi (Cai, 2017: 5). Çin de benzer şekilde karşılık vererek, ABD’nin müttefikleri ile iyi ilişkiler kurma arayışına girmiştir. Türkiye, bu bağlamda Çin için stratejik önemde bir aktör konumuna yükselmiştir.

Çin, Orta Doğu’ya yönelik politikalarını, genel olarak, ABD’nin gücüne karşı “yumuşak dengeleyici” bir çerçevede yürütmektedir. Çin, doğrudan ABD’nin etkisini engelleyecek ekonomik ve askeri güç unsurlara sahip değildir. Çin’in, ABD’nin bölgedeki gücüne doğrudan meydan okumaya istekli olduğu da söylenemez. Çin’in Orta Doğu politikası, bölgedeki ülkelerle özellikle ekonomi ve enerji alanında ilişkilerini geliştirmeye odaklanmaktadır (Chaziza,

2016: 266). Çin bölgedeki tüm aktörlerle, hatta birbiriyle yoğun rekabet içinde olan aktörlerle dahi, iyi ilişkiler tesis edebilmeyi başarmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri Çin'in, ekonomik meseleler hariç, "düşük profilli" bir dış politika yürütmesidir (Vogel, 2011: 714). Türkiye ve Çin, her zaman aynı hedef ve çıkarlara sahip olmasalar da, birçok alanda önemli bir işbirliği potansiyeline sahiptir.

2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Çin'e yaptığı resmi ziyaret, iki ülke ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıydı. Cumhurbaşkanı Gül'ün bu ziyaret kapsamında Xinjiang Özerk Bölgesi'ne gitmesi ile tarihte ilk defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı bölgeyi ziyaret etmiştir (Adıbelli, 2016: 332). Türkiye'nin bu ziyaretten beklentisi; ekonomik alanda sürekli artmakta olan dış ticaret açığının, Çin'in Türkiye'de yapacağı yatırımlar, Çinli turistlerin Türkiye'ye yönlendirilmesi ile Türkiyeli ve Çinli firmaların üçüncü ülkelerde ortak yatırımlar yaparak dengelenmesi olmuştur. Siyasi alanda ise bölgesel ve uluslararası konularda iki ülkenin mümkün olduğunca işbirliği halinde olması amaçlanmıştır (Çolakoğlu, 2013: 259). 1982 yılında Kenan Evren'in ve 1995 yılında Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı sıfatıyla Çin'e gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlerin ardından üçüncü defa bir Türkiye Cumhurbaşkanı Çin'e resmi ziyarette bulundu. Cumhurbaşkanı Gül'ün Xinjiang Özerk Bölgesini ziyaret etmesinin sembolik değeri de büyük olmuştur. Ayrıca bu ziyaret, Çin'in Uygur meselesinde kendine olan güveninin bir göstergesi olarak da görülebilir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Çin ziyaretinden kısa bir süre sonra Temmuz 2009 tarihinde patlak veren Urumçi olayları, daha yeni canlanmaya başlamış olan iki ülke arasındaki ilişkilerde, kısa süreli de olsa bir gerginliğe yol açmıştır. 5 Temmuz 2009 tarihinde başlayan Urumçi olayları, Türkiye'de ve dünya kamuoyunda büyük bir yankı uyandırdı. Gerek kamuoyu gerekse de hükümet, Çin yönetiminin uygulamalarına yönelik büyük bir tepki gösterdi. Dönemin Başbakanı Erdoğan, Xinjiang Özerk bölgesinde yaşanan olayları "adeta soykırım" olarak nitelendirdi (Hazret, 2011: 279). Fakat karşılıklı sert söylemler zamanla yerini itidalli söylemlere bıraktı. Karşılıklı yapılan ziyaretlerle her iki taraf da ilişkileri, Urumçi olayları öncesi seyrine döndürmeye istekli olmuştur. Bu çabalar ikili ilişkileri yeniden olumlu yöne çekmeyi başarmış ve birçok alanda işbirliği yapma gayretleri sonuç vermeye başlamıştır.

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi siyasi alana da yansımıştır. Türkiye, Çin'i Anadolu Kartalı askeri tatbikatına davet ederek siyasi alanda yakınlaşmanın hızlanmasına zemin hazırlamıştır (Balcı, 2017: 311). Her yıl düzenli olarak Konya'da düzenlenen ve o döneme kadar NATO ile dost ve müttefik ülkelerin çağrıldığı "Anadolu Kartalı" hava tatbikatına Eylül 2010'da sadece Çin'in davet edilmesi önemli bir gelişme olmuştur (Çolakoğlu, 2013: 262). Çin savaş uçakları Pakistan ve İran hava sahasını kullanarak Türkiye'ye gelmiş ve Konya'da 20 Eylül – 4 Ekim 2010 tarihlerinde Türkiye Hava Kuvvetleri'ne bağlı F-4 savaş uçaklarıyla birlikte tatbikat yapmışlardır. Böylece Çin bir NATO üyesiyle ilk askeri tatbikatını Türkiye'de yapmış oldu (Uçarol, 2015: 1447). Bu askeri tatbikat Türkiye-Çin ilişkilerinin geldiği stratejik noktayı ve geçirdiği evrimin en iyi göstergesi olmuştur. İki ülkenin arasındaki ilişkilerin ortak askeri tatbikat yapacak düzeye gelmesi, ilişkilerde bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Türkiye'nin daha önce NATO ülkeleriyle yapmış olduğu bir tatbikatı Çin ile yapması, Türkiye'nin yeri geldiğinde ne kadar esnek bir dış politika izleyebildiğini görmek açısından önemli bir örneklem olmuştur.

7 Ekim 2010 tarihinde Çin Başbakanı Wen Jiabao, Türkiye'ye resmi bir ziyaret için geldi. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki ilişkileri genişletmek kararı alındı ve sekiz anlaşma imzalandı. İki ülke arasındaki ticarete Türk Lirası ve Çin parası Yuan'ın kullanılması kabul

edildi. İki ülkenin “stratejik ortak” olduğu açıklandı (Uçarol, 2015: 1447). Çin Başbakanı Wen Jiabao’nun gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretiyle ikili ilişkilerin stratejik ortaklık seviyesine çıkarılması son derece önemli bir gelişme olmuştur. 2010’lu yıllara kadar Türkiye-Çin ilişkileri, ne stratejik önemde görülüyordu ne de büyük bir potansiyele sahip olduğu düşünülüyordu. Fakat son yıllardaki gelişmelerin gösterdiği gibi iki ülke ilişkileri ekonomik, askeri ve politik olan büyük potansiyeller barındırmaktadır (Honghui, 2016: 102).

Çin Başbakanı Wen Jiabao’nun tarihi Türkiye ziyaretinin hemen ardından Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Çin’e bir ziyaret gerçekleştirdi. Çin ziyaretine Kaşgar’dan başlayan Davutoğlu, Uygurlar nedeniyle iki ülke arasında çıkan krizin ve gerginliğin yerini dostluğa bıraktığını ve Uygurların iki ülke arasında dostluk ve işbirliği köprüsü olabileceğini vurgulamıştır. Türkiye ile Çin’in Orta Asya’da da işbirliği yapabileceğini, bu çerçevede Türkiye’nin teklifi üzerine Türkiye-Çin-Pakistan üçlü işbirliğini geliştirmenin gündemde olduğunu belirtmiştir (Adıbelli, 2016: 356-57). Zaman zaman iki ülke arasında gerginliğe neden olan Orta Asya ve Uygur meselesinin kriz yerine fırsata dönüştürülmesi çabalanmıştır. Ayrıca Türkiye-Çin ilişkilerinde, Çin’in geleneksel olarak iyi ilişkilere sahip olduğu Pakistan’ın katalizör işlevi görebileceğinin farkına varılmıştır.

20 Şubat 2012 tarihinde Çin Devlet Başkanı ve Müstakbel Çin Komünist Partisi genel sekreteri ve gelecek 10 yıl boyunca Çin’i yönetecek olan Xi Jinping yanında 58 üst düzey firmanın CEO ve başkanları ile resmi ziyaret amacıyla Ankara’ya geldi. Türkiye ile Çin arasında ağırlıklı olarak ticari ve ekonomik alanlarda 28 anlaşma imzalandı. 8-11 Nisan 2012 tarihinde ise Başbakan Erdoğan yanında 300 iş adamıyla birlikte Çin ziyaret etti. Gezinin ilk durağı Xinjiang Özerk Bölgesiydi. Xinjiang Özerk Bölgesine giden ve 27 yıl aradan sonra Çin’i ziyaret eden ilk Türkiye başbakanı olmuştur. Bu ziyaret sırasında “Nükleer Enerjinin Barışçı Amaçlarla Kullanımına İlişkin İşbirliği Anlaşması”yla birlikte altı anlaşma imzalandı (Uçarol, 2015: 1449-1450).

28 Temmuz 2015 tarihinde Erdoğan, bu sefer Cumhurbaşkanı sıfatıyla Çin’e ilk ziyaretini gerçekleştirdi. 2009’da 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile başlayan Çin açılımı, her şeye rağmen önemli bir ilerleme kaydetmiştir (Adıbelli, 2016: 380). 2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Çin’e yaptığı ziyaretin ardından normal seyrine dönmeye başlayan Türkiye-Çin ilişkileri, Urumçi olayları gibi kısa süreli gerginliklere rağmen başarılı bir şekilde sürdürülmüş ve gittikçe gelişme göstermiştir. Bu da her iki tarafında daha reel politikalar benimsemesi sayesinde mümkün olabilmiştir. Küresel rekabetin giderek yoğunlaştığı bu dönemde her iki ülke de birbirlerine ihtiyaç duyduğunun farkındadır.

İki ülke ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için çeşitli işbirliği mekanizmaları geliştirilmiştir. 3 Kasım 2016’da Türkiye-Çin Hükümetler arası İşbirliği Komitesi’nin ilk toplantısı Ankara’da gerçekleştirildi (Adıbelli 2016: 394). Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi 13-14 Kasım 2016 tarihlerinde “Türkiye-Çin Dışişleri Bakanları İstişare Mekanizması Toplantısı”na katılmak üzere Türkiye’yi ziyaret etti. 2017-2020 yıllarına ilişkin Türkiye ile Çin arasında “Kültürel Değişim Programı” ve Ekonomi Bakanlığı ile Çin Ticaret Bakanlığı arasında “İkili Ticari ve Yatırım İşbirliğinin Geliştirilmesine Yönelik Eylem Planı” imzalandı (Adıbelli 2016: 396). Türkiye-Çin İşbirliği Komitesi, Çin’in Ortadoğu ülkeleri ile kurduğu en üst düzey hükümetler arası mekanizmalardan biri olması Türkiye’ye verilen önemin göstergesidir.

Çin’in 2013 yılında başlattığı Kuşak ve Yol girişimi iki ülke arasındaki işbirliği imkanlarını daha da genişletecektir (Zan, 2016: 50). Girişim, iki ülke ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye, Kuşak ve Yol girişiminde giderek artan bir öneme

sahiptir (Zou, 2015: 13). Türkiye, 2017’de Çin’in Başkenti Beijing’de yapılan Kuşak ve Yol Forumuna Cumhurbaşkanlığı düzeyinde bir katılım gerçekleştirerek, girişime aktif ilgi göstermiştir (Global Times, 2018). İkinci Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu 25-27 Nisan 2019 tarihlerinde yapıldı. Beijing’de ikincisi düzenlenen bu foruma, yaklaşık olarak, 40 ülke lider düzeyinde ve 150’den fazla ülke ise temsilciler düzeyinde katıldı (CRI, 2019a). 2017 yılında yapılan Birinci Kuşak ve Yol Forumunda Türkiye’nin oldukça iyi karşılanması, Çin’in bu proje kapsamında Türkiye’ye verdiği önemin göstergesi olmuştur. 2019 yılında yapılan foruma ise Türkiye cumhurbaşkanlığı düzeyinde değil de bakan düzeyinde bir katılım gerçekleştirdi.

2000’li yıllarda her iki ülkenin reel politikaya öncelik vermeleri, Uygur meselesinin ikili ilişkilerde bir engel oluşturmasını önlemiştir. Fakat zaman zaman alevlenen mesele ikili ilişkilerde kısa süreli de olsa bazı gerginliklere yol açmaktadır. Özellikle Türkiye’de seçim dönemlerinde bu meseleye yönelik hassasiyet daha da artmaktadır. Son zamanlarda Çin’in Uygurlara yönelik uygulamaları, başta Batı basını olmak üzere Türkiye basınında geniş yer bulmuştur. Şubat 2019 tarihinde ünlü Uygur ozan Abdurrehim Heyit’in Çin’de gözetim altındayken hayatını kaybettiği iddiaları hızlı bir şekilde sosyal medyada gündem olmuştur. Türkiye Dışişleri Bakanlığı 9 Şubat 2019 tarihinde Çin’deki insan hakları ihlalleri iddialarına ve Abdurrehim Heyit’in hapishanede vefat ettiği iddiasına yönelik sert bir açıklama yayınladı (Dışişleri Bakanlığı, 2019a). Çin’in “mesleki eğitim merkezleri” olarak adlandırdığı fakat Batı ve Türkiye basınında “toplama kamaları” olarak adlandırılan yerlerden birinde bulunan Abdurrehim Heyit’in hayatta olduğuna dair, Çin tarafı bir video yayınlayarak Türkiye’nin iddialarına karşılık verdi (CRI, 2019b). Abdurrehim Heyit olayı kısa süreli de olsa iki ülke arasında bir gerginliğe yol açmıştır. Bu olayın yarattığı gerginlik dolayısıyla 2017 yılında yapılan Kuşak ve Yol Forumu’na Cumhurbaşkanlığı düzeyinde bir katılım gösterilirken, 2019 Nisan ayında ikincisi yapılan Forumu aynı düzeyde bir katılım gerçekleşmemiştir. Haziran ve Temmuz 2019 aylarında iki ülke liderleri arasında yapılan üst düzey görüşmeler ise bu gerginliğin kısa sürede atlatılabildiğini göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan Japonya’nı Osaka kentinde düzenlenen G-20 zirvesinin ardından 2 Temmuz 2019 tarihinde Çin’e resmi bir ziyarette bulundu. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping ile yapılan görüşmede, iki ülke arasında güvenin ve stratejik işbirliğinin daha da güçlendirilmesi vurgusu yapıldı. Herhangi bir gücün Türkiye’de Çin’e karşı bölücülük eylemlerinde bulunmasına izin verilmeyeceği dile getirildi. Aynı zamanda Türkiye’nin Kuşak ve Yol projesinde önemli ortaklardan biri olduğu vurgulandı. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, “Xinjiang bölgesindeki çeşitli etnik grupların Çin’in gelişmesi ve refahı içinde mutlu bir şekilde yaşadıklarını” ifade etmesi Çin basınında geniş yer buldu. Kuşak ve Yol girişimi çerçevesinde ticaret, yatırım, finans, enerji, otomobil üretimi, altyapı, 5G ve akıllı şehirler alanında işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği dile getirildi (CRI, 2019c). 14-15 Haziran 2019’da düzenlenen Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı 5. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde iki ülke liderleri görüştüler. 28-29 Haziran 2019 tarihinde yapılan G-20 Osaka Zirvesi’nin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın resmi Çin ziyareti ile iki lider bir ay içerisinde üçüncü kez görüşmesi iki ülkenin birbirine verdiği önemin göstergesi olmuştur.

Türkiye ve Çin’in gelişmekte olan ülkeler olarak uluslararası sistemde kendilerini yeniden konumlandırma arayışında olmaları ortak bir zeminde buluşmalarına yol açmaktadır (Üngör, 2017). Her iki ülke de uluslararası politikada giderek daha etkin olmaya çalışmakta ve uluslararası karar alma mekanizmalarında daha güçlü bir şekilde yer alma arayışındadır. Türkiye ve Çin uluslararası sistemin karar alma mekanizmalarının daha demokratikleştirilmesi talebinde bulunsalar da bunun nasıl ve ne ölçüde yapılacağı hususunda hem fikir değiller.

Türkiye – Çin ilişkileri genel olarak bir yandan ortak çıkarlara dayanırken diğer yandan şüpheli unsurları barındırmaktadır (Lavi and Lindenstrauss, 2016: 119). 2010 yılında Türkiye ve Çin birbirlerini stratejik ortak olarak ilan etmelerine rağmen, iki ülke arasında asıl sorun siyasi ve stratejik vizyon eksikliğidir (Temiz, 2017: 7). Türkiye ve Çin birçok bölgesel ve küresel meselede ayrı düşmektedir. Her ne kadar, iki ülke birbirini stratejik ortak olarak ilan etse de, bu tür farklılıkları ortadan kaldıracak mekanizmalar henüz inşa edilmemiştir. Son yıllarda iki ülke de, Batı'nın mevcut uluslararası düzen içindeki merkezi konumunun dengelenmesi ve daha “adil” bir uluslararası düzenin inşa edilmesi yönünde daha sık açıklamalarda bulunuyor. Bu söylemlere rağmen iki ülke uluslararası sistemde tam olarak nasıl bir değişim istedikleri ve bunun nasıl yapılacağı üzerine herhangi ciddi bir işbirliğine yönelmemişlerdir.

İki ülkenin bölgesel ve küresel vizyonları birbirleriyle tam olarak uyuşmamaktadır. İki ülke arasında vizyon farklılığı en somut olarak Suriye krizinde gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye uzun süre Suriye'deki iktidarın değişmesi için çabalarırken, Çin mevcut iktidarın devam etmesinden yana olmuştur (Lavi and Lindenstrauss, 2016: 121-122). Türkiye'nin, Suriye gibi Çin ile gelecekte iyi ilişkilere sahip ülkelerde, doğrudan güç ve etkisini arttıracak girişimlerde bulunması iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getirmektedir. İki ülkenin stratejik olarak önem verdikleri bölgelerin farklı olması, ilişkilerin yeteri düzeyde gelişmesini engellemektedir.

Türkiye'nin ABD başta olmak üzere Batı ülkelerine tepki olarak Rusya ve Çin'e yönelmesi bu ülkeler ile sağlıklı ilişkiler tesis edilmesini engellemektedir. Türkiye'nin tepkisel yönelmeleri ülkenin dış politika seçeneklerini arttırmaktan ziyade sınırlamaktadır. Kısa vadeli bazı kazanımlara yol açsa da bu tepkisel politikalar nihayetinde Türkiye'nin manevra alanını sınırlamaktadır. Türkiye'nin manevra kabiliyetinin azalması durumu, Rusya'dan S-400 Savunma

Sistemleri alınması meselesinde bariz bir şekilde görülebilmektedir. Türkiye'nin S-400 Savunma Sistemlerini alması, Rusya'nın bölgesel politikalarına bağımlılığını arttıracaktır (Has, 2019). S-400 Savunma Sistemleri ile Türkiye, enerji alanında bağımlı olduğu Rusya'ya bir de güvenlik açısından bağımlı hale getirecektir. Dolayısıyla tepkisel politikalar Türkiye'nin bağımlılık asimetrisini daha da arttırmaktadır. Türkiye'nin, birbirinin alternatifi olmayacak şekilde, tüm küresel aktörlerle iyi ilişkiler tesis edebilmelisi, manevra alanını daha da genişletecektir.

Türkiye için Çin, sadece ikili ilişkiler açısından değil bölgesel ve küresel ilişkiler açısından da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir aktör konumuna gelmiştir (Temiz, 2017: 9). Şuan nominal değerler bakımından hacim olarak dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, yakın zamanda en büyük ekonomisi olacaktır. Çin dünya ekonomisindeki konumunun hızlı bir şekilde artıyor olması, Çin'in uluslararası politikadaki görünürlüğü arttırmaktadır.

Türkiye, Ağustos 2019 tarihinde “yeniden Asya” açılımı başlattı (Dışişleri Bakanlığı, 2019b). Yeniden Asya açılımının bölge ülkeleri ile ilişkileri daha da geliştirmesi hedeflenmektedir. Uluslararası sistemin ekonomi politik ağırlık merkezinin Doğu Asya'ya kaymakta olduğu bir dönemde başlayan bu açılım, Türkiye için oldukça büyük bir önem arz ediyor. Türkiye bu açılımla yükselmekte olan Doğu Asya'nın yarattığı sinerjiden daha fazla yararlanacaktır. Açılım, Asya'nın en büyük ekonomisi olan Çin ile ilişkilerin daha da geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu açılımın 1990'ların sonlarında başlayan “Asya açılımı” ile aynı kaderi paylaşmaması için Türkiye'nin uzun erimli çalışmalar yürütmesi gerekiyor.

Çin başta olmak üzere Doğu Asya ülkelerinin dünya ekonomisinde ve siyasetinde giderek daha belirleyici olmaya başlamaları, Türkiye'nin bu bölgeye yönelik politikalarını daha dengeli

ve uzun erimli ilişkiler seviyesine çıkarması ihtiyacını doğurmuştur. Dünyanın en büyük ticaret ve üretim hacmine sahip ülkesi konumunda olan Çin, nominal değerlerle GSYİH açısından dünyanın ikinci en büyük ekonomisine sahiptir. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri ve nükleer güç sahibi bir ülkedir. Çin'in başta ekonomi olmak üzere küresel ölçekteki ağırlığı giderek artmaktadır.

SONUÇ

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile resmi ilişkiler ancak 1971 yılında kurulabildi. 1980'li yıllara kadar Türkiye ve ÇHC arasındaki ilişkiler; coğrafi uzaklık, ideolojik farklılıklar vb. nedenlerden dolayı düşük düzeyde seyretmiştir. 1980'li yıllarda her iki ülkenin de kapitalist dünya ekonomisiyle daha hızlı bir entegrasyona yöneldiği bir süreç yaşanmıştır. 1980 yılında yaşanan askeri darbe ve sonrasında meydana gelen yoğun insan hakları ihlalleri, Türkiye'nin Batı dünyasından dışlanmasına yol açmıştır. Aynı dönemde ekonomide "ihracata dayalı" bir büyüme stratejisi benimseyen Türkiye, yeni pazar arayışında olmuştur. Bu dönemde her iki ülkenin alternatif partner ve pazar arayışları, Türkiye-Çin ilişkilerinde büyük bir canlanmaya yol açmıştır. Sovyet-Çin ilişkilerinde yoğunlaşan rekabet dolayısıyla, Çin'in Sovyetler Birliği'nin yakın çevresinde yer alan ülkelerle iyi ilişkiler tesis etme çabası, ikili ilişkilerin daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Uluslararası sistemde büyük dönüşümlerin meydana geldiği 1990'lı yıllar, iki ülke ilişkilerinde beklenen etkiyi gösterememiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan siyasi boşluğu doldurma hususunda yaşanan rekabet ve Çin'in Sovyetler ile aynı kaderi paylaşma sendromu, iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1990'ların ortalarına doğru ABD ve Rusya ile aynı anda iyi ilişkiler kurabilmeyi başarabilen Çin, küresel diplomaside önemli bir aktör olarak belirmeye başlamıştır. 1997 yılında Türkiye'nin AB'den beklediği aday ülke statüsünü elde edememesi, ülkeyi yeniden alternatif partner arayışlarına yöneltmiştir. 1990'ların sonlarında iki ülke ilişkileri yeniden canlanmaya başlamıştır.

2000'li yıllar, Türkiye-Çin ilişkilerinin yeniden gerilediği yıllar olmuştur. Türkiye'nin AB aday ülke statüsünü elde etmesi ve adaylık müzakerelerinin başlaması, dış politikada temel önceliğin AB olmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde Çin'in DTÖ'ye girmesi, tekstil sektöründe iddialı olan iki ülkenin arasını açmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde Tayvan modelini öne sürmesi de, ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 2002-2010 yılları arasında Çin tarafından Türkiye'ye herhangi bir üst düzey ziyaretin gerçekleşmemiş olması, ikili ilişkilerde adı konmamış bir krizin varlığının göstergesi olmuştur.

2010'lu yıllarda iki ülke ilişkilerinde yeniden bir canlanma yaşanmıştır. 2007 yılından itibaren Türkiye – AB ilişkilerinin istenilen düzeyde gelişmemesi, Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politikaya yönelmesine yol açmıştır. 2008 yılında ABD merkezli başlayan finans krizi, Çin'in uluslararası sistemdeki etkisini artırarak daha aktif bir dış politikaya yönelmesine zemin hazırlamıştır. Finans krizi dolayısıyla duraklamaya başlayan Batı pazarları yerine, iki ülke de alternatif pazar arayışlarına yönelmiştir. 2010 yılında Türkiye ve Çin'in birbirlerini "stratejik ortak" olarak adlandırması, ilişkilerinin yeniden gelişmesine zemin hazırlamıştır. 2013 yılında başlatılan Kuşak ve Yol girişimi, ikili ilişkilerin geliştirilmesi için oldukça önemli bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'nin 2019 yılında başlattığı "yeniden Asya" açılımı da, ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesine zemin hazırlayacaktır.

İki ülke ilişkilerinin tarihsel serüvenine baktığımızda, ilişkiler dalgalı olmuş ve potansiyelinin gerisinde kalmıştır. İki ülkenin temel dış politika eğilimlerinin yanında dönemsel politik ve

stratejik tercihleri, ikili ilişkilerin gelişimini şekillendirmiştir. Türkiye'nin, geleneksel olarak, Batı eğilimli bir dış politika yürütmüş olması ve Çin'in ekonomik meseleler hariç düşük profilli bir dış politika izlemesi, ikili ilişkilerin yeteri kadar gelişmemesinin nedenlerinden biridir. İki ülkenin bölgesel ve küresel vizyonlarındaki farklılıklar, ilişkilerin istenilen düzeyde gelişmesini engelleyen diğer bir faktördür. İki ülkenin ekonomik ve politik ilişkilerinde öncelik verdikleri bölgelerin farklı olması da, önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin'in başta dünya ekonomisi olmak üzere küresel ölçekte artan etkisi, Türkiye'nin Çin'e yönelik politikalarını daha dengeli ve uzun erimli ilişkiler seviyesine çıkarması ihtiyacını doğurmaktadır. Türkiye'nin Çin'le olan ilişkileri, alternatif partnerlere ihtiyaç duyulduğunda hatırlanması gereken bir seçenek olmaktan çok daha hayati bir önem taşımaktadır. Çin, hacim bakımından dünyada en büyük ikinci, Asya'da en büyük ekonomi konumundadır. BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri ve nükleer güç sahibi bir ülkedir. Dolayısıyla Çin, sadece ikili ilişkiler açısından değil, bölgesel ve küresel meselelerde de göz önünde bulundurulması gereken önemli bir aktördür.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, Barış (2016). *Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aktükün, İlker (2004). Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa. (Ed.) Toktamış Ateş. *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, s.251-270. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Altan, Selda (2013). Osmanlı'ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin'de Osmanlı algısı ve Milliyetçilik. (Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, *Türkiye'de Çin'i Düşünmek*. (s.90-114). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Atlı, Altay (2013). 12 Mart Muhtırası ve Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni Tanıması. (Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, *Türkiye'de Çin'i Düşünmek*. (s.147-169). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Cai, Peter (2017). Understanding China's Belt and Road Initiative, Lowy Institute, 22.03.2017, <https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative>, Erişim Tarihi: 26.06.2019
- Chaziza, Mordechai (2016). Sino-Turkish 'Solid Strategic Partnership': China's Dream or a Reality?, China Report, Vol. 52, No. 4, p. 265-283.
- CRI (2019a). 2. Kuşak ve Yol Uluslar arası İşbirliği Forumu 25-27 Nisan'da, CRI, 19.04.2019, <http://turkish.cri.cn/1781/2019/04/19/1s197414.htm>, Erişim Tarihi: 19.05.2019.
- CRI (2019b). Abdurrahim Heyit Ölmedi, Türkiye Dışişleri'nin Xinjiang İddiaları Asılsız, CRI, 10.02.2019, <http://turkish.cri.cn/1781/2019/02/10/1s196040.htm>, Erişim Tarihi: 15.05.2019.
- CRI (2019c). Çin ve Türkiye, Stratejik İşbirliği Pekiştirecek, CRI, 03.07.2019, <http://turkish.cri.cn/1781/2019/07/03/1s198790.htm>, Erişim Tarihi: 16.05.2019.
- Çolakoğlu, Selçuk (2013). Türkiye-Çin İlişkilerinin Son On Yılı (2000-2010): Fırsatlar Ülkesi Çin'den Türkiye Pazarına Dönüşüm. (Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, *Türkiye'de Çin'i Düşünmek*. (s.248-272). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Dışişleri Bakanlığı (2019a). SC-6, 9 Şubat 2019, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Uygur Türklerine Yönelik Ağır İnsan Hakları İhlalleri ve Halk Ozanı Abdurrahim Heyit'in Vefatı Hakkındaki Soruya Cevabı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 09.02.2019, http://www.mfa.gov.tr/sc_-06_-uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrahim-heyit-in-vefati-hk.tr.mfa, Erişim Tarihi: 15.05.2019.
- Dışişleri Bakanlığı (2019b). Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun XI. Büyükelçiler Konferansı'nda Düzenlediği Basın Toplantısı, 8 Ağustos 2019, Ankara, 08.08.2019, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-on-birinci-buyukelciler-konferansi-basin-toplantisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 10.08.2019
- Dillon, Michael (2016). *Modernleşen Çin'in Tarihi*. Çev. Eylem Ümit Atılğan; Aydın Atılğan. İstanbul:İletişim Yayınları.
- Dünya Bankası (2019). DataBank, World Development Indicators, The World Bank, <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/1ff4a498/Popular-Indicators>, Erişim Tarihi: 01.05.2019.
- Frank, Andre Gunder (2010) *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*. Çev. Kamil Kurtul. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Global Times (2018) China-Turkey relations transcend prejudices, Global Times, 30.08.2018, <http://www.globaltimes.cn/content/1117753.shtml>, Erişim Tarihi: 17.05.2019.
- Güneş, Hakan (2019) Türkiye – Çin İlişkileri, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacıoğlu ve Özlem Terzi, (s.857-877), İstanbul: Der Yayınları.

- Has, Kerim (2019) Turkey's ties with EU, US under pressure as Ankara pulls away from traditional allies, içinde Thomas Seibert, The Arap Weekly, 20.07.2019, <https://theArabweekly.com/turkeys-ties-eu-us-under-pressure-ankara-pulls-away-traditional-allies>, Erişim Tarihi: 21.07.2019.
- Hazret, Mehmet Emin (2011). *Ejderhanın Korkusu Türkiye*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Honghui, Pan (2016). Prospects for Sino-Turkish Relations Unlikely Partnership or Uncertain Complex?, *China Quarterly of International Strategic Studies*, Vol. 2, No. 1, p. 101-117
- Jacques, Martin (2016). *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?* Çev. Sami Oğuz, Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Karaca, Ragıp Kutay (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karpat, Kemal H. (2012) *Türk Dış Politikası Tarihi*. Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kissenger, Henry (2015). *Çin Dünden Bugüne Yeni Çin*. Çev. Nalan Işık Çeper, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kroeber, Arthur R. (2017). *Çin Ekonomisi*. Çev. Mehmet Mazı, Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Lavi, Galia and Lindenstrauss, Gallia (2016). China and Turkey: Closer Relations Mixed with Suspicion, *Strategic Assessment*, Vol. 19, No. 2, p. 119-127.
- Oran, Baskın (2008). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*: Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shambaugh, David (2016). *Çin Küreselleşme Yolunda*. Çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayınları.
- Sönmezoğlu, Faruk (2006). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Temiz, Kadir (2017). Türkiye-Çin İlişkileri. SETA, Analiz, Nisan 2017, sayı. 196, s.1-9
- Tezkan, Yılmaz (Hazırlayan) (2002). *Uzak ve Yakın Komşumuz Çin*, İstanbul: Ülke Kitapları.
- Uçarol, Rifat (2015): *Siyasi Tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Üngör, Çağdaş (2013). Türkiye Solunda Çin Etkisi: Proleter Devrimci Aydınlik Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme (1969-1977). (Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, *Türkiye 'de Çin 'i Düşünmek*. (s.170-200). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Üngör, Çağdaş (2017). Türk-Çin İlişkileri: Sorun ve İmkan Alanları, *TÜSES Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı*, 2017. [http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye%20Cagdas%20Ungor%20pdf\(1\).pdf](http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye%20Cagdas%20Ungor%20pdf(1).pdf), Erişim Tarihi:12.05.2019
- Vogel, Ezra F. (2011). *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Zan, Tao (2016). "Turkey Dream" and the China-Turkish Cooperation under "One Belt and One Road" Initiative, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Vol. 10, No. 3, p. 50-72.
- Zou, Zhiqiang (2015). Sino-Turkish Strategic Economic Relationship in New Era, *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 3, Fall 2015, p. 13-25.